

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-029-и
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Пиров Аламшо Каримович дар мавзӯи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ)

Диссертатсияи Пиров Аламшо Каримович дар мавзӯи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ), ки аз рӯйи он ба Шурои диссертатсионӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми ноябри соли 2021, таҳти №311/01 ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо барои ҳимоя дода шудааст, мувофиқ мебошад. Ҳамзамон таҳқиқот ба талаботи Феҳристи ихтисосҳое, ки аз рӯйи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон унвонҳои илмӣ дода мешаванд ва бо қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми ноябри соли 2017, таҳти №5\2 тасдиқ шудааст, мувофиқат мекунад.

Мубрами мавзӯи таҳқиқот: Равандҳои мураккабу гуногунҷанбаи тамаддуние, ки имрӯз ба воқеият пайваستا истодааст, оқибатҳои зиёдеро ба бор меоранд, ки яке аз онҳо «бедоршавии» дигарбори хувиятҳои гуногун (давлатӣ, милли–худудӣ, этникӣ, шахсӣ ва ғ.) ба шумор меравад. Мамлакатҳо ва халқҳо нуктаҳои бархӯрди хувиятҳои зиёде гашта, ҳар кадоме иддаои мустақилона таъсиррасонӣ ба самтгирии ҳаёти умумиятҳои иҷтимоӣ ва низомҳои сиёсиро пеш меоранд. Дар тамоми ин маҷмӯъ дарки андозагирии чандсатҳии хувият хеле муҳим аст.

Идеяи хувияти бисёрсатҳа дар донишҳои фалсафӣ–иҷтимоӣ, раванӣ ва гуманитарӣ нав нест. Яке аз нуктаҳои ибтидоӣ дар ин масъала назарияи «қолабҳои ҳаммонандсозӣ»–и раваншиноси рус С. Московичи маҳсуб меёбад, ки тибқи он хувияти шахс маҷмуи томи айниятҳои гуногун аст. Тақсимои иттилоот дар қолабҳо (матритса) – ро хувият ва ё гурӯҳи хувиятҳои дар айни замон бартаридошта идора мекунад ва ин нуктаи назари мувофиқ ба оламро дар назар дорад. Роҳнамои дигар эътирофи хувияти зиёд (бисёр) ҳамчун нишонаи доираи васеи мансубияти иҷтимоии фард,

гуногуншаклии сохтори фаъолияти ӯ мебошад. Ҳамин тариқ, хувияти бисёрсатҳӣ тавре, ки антропологи рус М.Н. Губогло қайд менамояд, як ҳолати вижаи хувиятҳои зиёд (бисёр) ва ё хувиятҳои гуногун мебошад.

Омӯзиши рушди соҳаи этникии даврони шуравӣ ва пасошуравии ҷомеаи бисёрэтникӣ вижагиҳои онро дар шароити дигаргуниҳои иҷтимоӣ ошкор намуд. Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи хувият дар ҷомеаҳои бисёрмиллата ва гуногунфарҳанг хусусияти бисёрсатҳӣ ва гуногунчанбагии он мебошад. Ин падида бо мавҷудияти як қатор объектҳои ҳаммонандшаванда шарҳ дода мешавад, ки дар қаринаҳои гуногуни иҷтимоӣ онҳо ҳам мувофиқ омада ва ҳам рақобат карда метавонанд. Сухан дар бораи чунин сатҳҳои ҳаммонандсозӣ– субэтникӣ (хурдқавмӣ), этникӣ, минтақавӣ ва фароэтникӣ меравад.

Ба ин маънӣ, мавзуи диссертатсияи доктории Пиров Аламшо Каримович қарор гирифтани таҳқиқи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ–иҷтимоӣ)» ба масъалаи муҳими илмӣ, масъалаи раванди ташаккули хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои он дар ҷомеаи муосири тоҷикистонӣ робитаи зич дорад, як падидаи қобили дастгирӣ ва иқдоми муҳим дар омӯзиши умуман таърихи фалсафаи тоҷик ва махсусан фалсафаи иҷтимоӣ он маҳсуб меёбад. Диссертатсияи Пиров А.К. яке аз аввалин таҳқиқоти илмӣ мебошад, ки ба таҳлили фалсафӣ–иҷтимоии масъалаи мазкур бахшида шудааст.

Мазмуни мухтасари таҳқиқот: Диссертатсияи унвонҷӯ фарогири муқаддима, се боб, дуvozдаҳ зербоб, хулоса ва тавсияҳо, инчунин рӯйхати адабиёти истифодашуда мебошад. Дар қисмати муқаддимагии диссертатсия Пиров А. К. нуктаҳои асосии таҳқиқоти хеш, аз қабилӣ мубрамаӣ ва зарурати таҳқиқ, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, арзиши назариву амалӣ, мақсаду вазифаҳои пажӯҳиш, предмету объекти таҳқиқ, сарчашмаҳои таҳқиқ, навгониҳои илмӣ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва маълумоти дигари марбут ба меъёрҳои сохтори диссертатсияро тибқи талабот шарҳу тавзеҳ дода, доираи масъалаҳои баҳсталаби мавзӯро мушаххас менамояд ва бо далелҳои эътимодбахш доир ба таҳаввул ва ташаккули мавзуи таҳқиқшаванда огоҳона изҳори назар менамояд.

Боби якуми диссертатсия «Ҷанбаҳои назариявии таҳқиқи масъалаи хувияти чандсатҳӣ дар фазои бисёрфарҳангӣ» унвон гирифта, муаллиф дар маҳдудаи чор зербоби ин боб бо таъки ба ахбори манобеи фалсафӣю иҷтимоӣ ва таҳқиқоти илмӣю муосир масъалаҳои шарҳу тавзеҳи мафҳумҳои асосӣ ва равишҳои таҳқиқи онҳо дар фалсафаи иҷтимоӣ, таҳқиқи масъалаи хусусияти ташаккули хувияти чандсатҳӣ дар назарияҳои муосири иҷтимоӣ, унсурҳои таърихӣ дар таркиби хувияти тоҷикон ва нақши онҳо дар таъмини

хамзистии мусолиҳатомези қавмӣ, масъалаи таносуби хувиятҳои миллӣ ва хурдқавмӣ дар фазои бисёрфарҳангии ҷомеаҳои муосири дар ҳоли тағйирёбиро мавриди баррасӣ қарор медиҳад.

Дар ин росто, муаллиф таъкид менамояд, ки дар луғатномаҳо таъбири ягонаи хувият вучуд надорад ва таърифҳои гуногуни вучуддошта ба аломату вижагиҳои серпахлуи ин падида асос меёбанд. Баъзе аз ин таърифҳо агар хувиятро аз назари вобастагии психологӣ ошкор намоянд, дигаре онро дар муносибатҳои психофизиологӣ, иҷтимоӣ ва бар асоси бисёр дигар назарҳо муайян мекунанд. Бо бардошт аз таҳқиқи масъалаи мавриди назар диссертант, хувиятро ҳамчун мафҳуме тавсиф менамояд, ки он дар «худ идеяи субот, худшиносии шахсӣ, дарки мансубият ба гурӯҳҳои муайяни иҷтимоиро дар назар дорад. Ин ҳисси мансубияти худ (қисман бошуурона ва қисман бешуурона) бо чинс, синну сол, нақш, амсила, меъёр, гурӯҳ, фарҳанг ва ғайра вобаста мебошад» (дисс. с. 30).

Муаллиф дар асоси пажӯҳиши мундариҷаи осори фалсафию иҷтимоии муҳаққиқони ҳам хориҷӣ ва ҳам ватанӣ мафҳумҳои бунёдии таҳқиқот – «амали муштараки иҷтимоӣ», «сарҳади этникӣ», «фосилаи иҷтимоӣ» ва «амали муштараки этникӣ–фарҳангӣ» – ро мавриди пажӯҳиши амиқ қарор додааст. Тавзеҳоти густурда аз мафҳумҳои калидии таҳқиқотӣ ба диссертант имкон додаанд, ки дар пажӯҳиши хеш бо дарки моҳияти аслии хувияти иҷтимоии инсон муҳтавои мафҳумҳои калидии «амали муштараки иҷтимоӣ» ва «амали муштараки этникӣ–фарҳангӣ»-ро муайян карда тавонад.

Диссертант, масъалаҳои қабатҳо ва зинаҳои асосии хувият, вобастагии фаъолии асосҳои ҳаммонандсозӣ аз вазъияти мушаххаси таърихӣ, дорои пӯёии динамикӣ будани сохтори хувият, мураккабии хувияти чандсатҳӣ, хоси ҷомеаҳои бисёрмиллата будани хувияти чандсатҳӣ, сатҳҳои он – этникӣ, минтақавӣ, миллӣ, геополитикӣ ва тамаддунӣ, робита ва низоми иерархии сохтори онро пажӯҳиш намуда, собит менамоянд, ки хувияти чандсатҳӣ сохтори мураккаб дорад. Дар ҳамин замина диссертант, ба хувияти чандсатҳӣ чунин таъриф додааст: **Хувияти чандсатҳӣ** ин чунин низоми кушодаи мураккаби хувиятёбиест, ки аз сатҳи ҷомеапазирӣ ва қобилияти инсон барои муайян кардани мансубияти худ ба шохисҳои шахсӣ, гурӯҳӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ бармеояд.

Муаллиф, осори муҳаққиқони соҳа доир ба масъалаи унсурҳои таърихӣ дар таркиби хувияти тоҷикон ва нақши онҳо дар таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези қавмӣ, нигоришу тобиши маҳдуд доштани ин осор ба замони таърихӣ ва дар онҳо тавачҷуҳи камтар ба равандҳои имрӯзаи ҷаҳонишавӣ шударо таҳқиқ намуда, қайд менамояд, ки «сарзамини зисти ин ва ё он миллату қавм натавонанд ҷойи зисту паноҳгоҳ, балки шабакаи мураккаби

барқарор ва ҳифзи муносибату ҳамкориҳо бо дигар қавму миллатҳо бо шеваи ба худ хос низ ҳаст. Мафҳуми марз ва ҳифозати он аз давраҳои устуравӣ сар карда то даврони муосир ҳамеша дар қолаби ҳувияти тоҷикон арзишҳои бунёдию азали ба шумор мерафт. Ин гувоҳи он аст, ҳувияти тоҷикон воқеан бо ҷуғрофиёи сарзамини аҷдодӣ пайванд аст ва он имрӯз дар муносибати тоҷиконе, ки дар минтақаҳои наздисарҳадӣ зиндагӣ мекунанд, равшан мушоҳида мешавад» (дисс. с. 79). Дар ин боби диссертатсия, ҳамчунин қайд карда мешавад, ки масъалаи ҳадафи мафкурасозии низоми чандфарҳангӣ ҳифзи робитаҳои муносиби байнифарҳангӣ, яъне ҷомеа бояд таҳаммули умумиятҳои мухталифи забонӣ ва фарҳангиро дошта, ҳамзамон зарурати эҷоди шароитро барои мутолиаю риояи гурӯҳҳои субэтникӣ (ақаллиятҳои қавмӣ) аз меъёру арзишҳои фарҳанги умумиро аз хотир фаромӯш насозад. Зеро дар ҳар як кишвар гурӯҳҳои гуногуни афрод дар доираи гурӯҳҳо ва умумиятҳо бо ҳамдигар бо сифатҳои гуногун робитаю ҳамкорӣ доранд. Дар татбиқи чунин сиёсати миллӣ мардуми Тоҷикистон имрӯз фориғ аз ҳар гуна таассуби динӣ, майли бартаричӯӣ аз рӯи ақидаҳо, маҳал, лаҳча ва ғайра нақши меҳварӣ ва мушорикати фаъол дар ҳаёти ҷамъиятӣ доранд. Аз таҳлили мазкур ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар таркиби ҳувияти мардуми тоҷик дар тӯли таърих тамоюли мусбати ақидатӣ оид ба ҳамзистии мусолиҳатомез бо мардумони дигар инкишоф ёфтааст.

Дар диссертатсия, масъалаи таносуби ҳувиятҳои миллӣ ва хурдқавмӣ дар фазои бисёрфарҳангии ҷомеаҳои муосири дар холи тағйирёбӣ осори соҳибназарон ҳам дар дохил ва ҳам хориҷи кишвар доир ба мафҳуми «ҳувияти субэтникӣ» (хурдқавмӣ) ва яке аз мафҳумҳои баҳсбарангез будани он дар илми ҷомеашиносӣ баррасӣ ва мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Диссертант, ҳувияти хурдқавмиро «ҳамчун фосилаи миёни умумияти миллӣ (бо ҳамбастагии иктисодӣ–сиёсӣ ва шахрвандӣ–ҳуқуқӣ) қарор медиҳад ва он бештар ба ҳамбастагии алоқаманд ба ҳудуди муайяну фарҳанг (дин, забону одоб ва русум) асос меёбад, ки дар тӯли замон ба вучуд омада ва таҳаввул ёфтааст» (дисс. с. 95) баррасӣ намуда, онро умумияти гуногуни афрод бо сифатҳои мухталиф ба хотири таъмини манфиатҳои онҳо робитаю ҳамкориҳоро ба роҳ мекунанд, тавсиф менамояд.

Бояд қайд кард, ки масъалаҳои дар ин боб мавриди баррасӣ қароргирифта дар сатҳи муносиб ба талаботи илми муосир таҳқиқ шудаанд.

Дар меҳвари боби дуюми диссертатсия, ки «Роҳу усулҳои ташаккули амалҳои муштаракӣ иҷтимоӣ дар муҳити бисёрфарҳангии ҷомеа» унвонгузорӣ шудааст, таҳқиқи масъалаҳои таъмини иштироки хурдқавмҳо дар ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистони соҳибистиклол, хусусиятҳои ниҳодишавии амалҳои муштаракӣ иҷтимоӣ дар муҳити бисёрфарҳангӣ, ғояи

миллӣ ҳамчун инъикоси ҷанбаҳои маънавии ҳувияти миллӣ-фарҳангӣ, заминаҳо ва дурнамои ташаккули амалҳои муштаракӣ иҷтимоӣ дар ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистон ба амал бароварда шудааст, ки аз чор зербоб иборат аст. Муҳаккик дуруст таъкид менамояд, ки вусъат гирифтани раванди ҷаҳонишавӣ ба муҳожирати аҳоли дар фазои ҷомеаи пасошуравӣ оварда расонд, ки он сабаби тағйири таркиби аҳолии ин кишварҳо гардид. Ин раванд ҷомеаи тоҷикистониро низ сарфи назар накардааст.

Диссертант, қайд менамояд, ки агарчанде таркиби аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти ҷиддиро аз сар гузаронид, Тоҷикистон давлати бисёрэтникӣ боқӣ мемонад ва ақаллиятҳои миллӣ 15,2 фоизи аҳолии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Муаллиф доир ба заминаҳои ин бисёрқавмӣ ва баромади ҷамъиятҳои гуногуни фарҳангии дар қаламрави Тоҷикистон сукунатдошта маълумоти мухтасар дода, онро дуруст ба ду гурӯҳ ҷудо кардааст.

Диссертант, муътақид аст, ки ба роҳ мондани муколама байни гурӯҳҳои этникӣ бо мақсади ба сохтори худмуайянкунии онҳо ворид намудани намодҳои умумимиллии ҳувият ва тавассути он барои дар субэтносҳо (хурдқавмҳо) ва этноси (қавм) – и давлатташаккулдиҳанда, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ мекунанд, ташаккул додани менталитети ба ҳам мутобиқшуда, дарки ба ҳамдигар наздики ҳодисоту ҷараёнҳои, ки бо ҳаёти ҷамъиятӣ алоқаманданд, замина фароҳам овард. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баробарҳуқуқии тамоми миллату халқҳои таъмин намуда, поймол гардидани ҳуқуқ ё маҳдудсозии онҳоро аз рӯйи мансубияти этникӣ манъ менамояд, ҳоло бештар аз 9% аъзоёни порлумони Тоҷикистонро намояндагони ақаллиятҳои миллӣ ташкил медиҳанд.

Муаллиф ба он назар аст, ки таъмини ҳамзистии осоиштаи мардумони гуногунтабори воҳидҳои сиёсӣ, яъне давлатҳо бидуни татбиқи эҳтиром ба арзишҳои ҳамдигарии онҳо мушкил аст. Чунин ҳамзистӣ дар фарҳанги онҳо ҳисси эҳтиром ба арзишҳои ҳаётии якдигарро ташаккул медиҳад ва онҳо ҳамдигарро ҳамқисмат мешуморанд.

Ба андешаи диссертант, дар манзараи тағйироти дар ҷомеаи тоҷикистонӣ бавучудомада масъалаи чи тавр зимни таркиби бисёрэтникии аҳоли, афзоиши худогоҳии миллӣ ва эҳёи маънавии халқи тоҷик дар дурнамои дарозмуддат муносибати бетарафона, холисонаи гурӯҳҳои гуногуни этникиро ба анъанаҳои дигари фарҳангӣ ва арзишҳои ҳаётӣ ба даст овардан мумкин аст, муобрамияти худро гум намекунад. Яке аз механизмҳои расидан ба ин мақсад паҳнсозии шакли муколамавии амали муштаракӣ иҷтимоӣ байни тамоми гурӯҳҳои этникие шуда метавонад, ки дар қаламрави

Ҷумҳурии Тоҷикистон сукунат доранд. Яке аз омилҳои асосии бунёди амсилаи ҳамзистии фарҳангӣ ва сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, шиносоии ин гурӯҳҳо бо арзишҳои этникӣ ва анъанаҳои хоси иҷтимоӣ-фарҳангии ҷамъиятҳои дигар ва ҳамроҳшавӣ ба онҳо шуда метавонад. Ин имкон медиҳад, ки заминаи зуҳури муносибати мутақаббиро ва нописандонаи намояндагони як гурӯҳи этникӣ ба гурӯҳи этникии дигар тадриҷан бартаараф карда шавад. Диссертант, таъкид менамояд, ки заиф будани амали муштараки самаранок байни умумиятҳои иҷтимоӣ доираи эътимоднокии онҳоро нисбат ба ҳамдигар коҳиш медиҳад. Чунин ҳолат ба манфиати пайдории ҳисси ҳувияти умумишаҳрвандии ҷомеа намебошад. Соҳаҳои ҳаёти ҷомеа бояд барои ҷалби амалҳои муштараки мардум, новобаста аз сифатҳои динӣ, маҳаллӣ, забонӣ, эътиқодӣ ва ғайра, ҳамеша кушода бошанд. Татбиқи ин амал боиси фаъолнокӣ, тақвияти ваҳдати иҷтимоӣ, ташаккули ҳувияти миллӣ мегардад, ки дар рӯ ба рӯи бухронҳои ҷаҳони имрӯза барои давлати миллӣ хеле муҳим мебошад.

Муаллиф, таҳқиқи асосҳои ғояи миллиро дар доираи низоми ақидаҳои фалсафӣ, сотсиологӣ, иҷтимоӣ-равонӣ, ахлоқӣ, динӣ ва ғайра, ки асосан аз инъикоси тасаввурот дар бораи ояндаи миллат, самтҳои рушд, тақдирӣ минбаъда, муносибат бо миллатҳои дигар иборат мебошад, ба амал баровардааст. Диссертант, ба он назар аст, ки хусусиятҳои муҳимми андешаи миллии Тоҷикистон бояд натавонанд рӯ овардану эҳёи гузаштаи таърихӣ, балки инчунин тарҳрезии ҳадафи стратегияи рушди миллӣ бошад. Миллатро на он қадар марзҳо (новобаста аз он ки «панҷараи оҳанин» кушода ва ё баста аст), на парчам, на ситоиш ва на шаҳрвандӣ, балки, пеш аз ҳама, таърих, фарҳанг, анъана ва аз ҳама муҳим, умед ба ояндаи умумӣ (барои тамоми миллат), ки аслан аз ибтидо танҳо ҳамчун идея вучуд дорад, муттаҳид менамояд (дисс. с.162-163).

Диссертант, муайян намудааст, ки дар байни падидаҳои марбут ба андешаи миллӣ ва ҳувияти миллӣ алоқамандии ногусастанӣ вучуд дорад. Ташаккули ҳувияти миллӣ бидуни ваҳдати андешаи миллӣ ва сармои миллӣ миллат аз лиҳози сиёсӣ шакл гирифта наметавонад. Танҳо бо ташаккули як миллати бошуури сиёсӣ Тоҷикистонро на ҳамчун қаламрав, балки ҳамчун як давлати пурқудрат мешиносанд. Ташаккули ҳувияти миллӣ бидуни ҳузури мафкураи самарабахши миллӣ-давлатӣ ҳамчун як моҳияти актуалӣ, ки низоми ҷаҳонбинӣ, арзишҳо ва тафаккури иҷтимоии ҳар миллатро муайян месозад, ғайриимкон аст.

Муаллифи диссертатсия таъкид менамояд, ки барои таъмини рушди минбаъдаи муваффақонаи ҷомеа коркарди андешаи миллӣ зарур аст, ки он дар навбати худ имкон медиҳад, мафҳуми гумшудаи ҳувияти миллӣ, ки ба

принсипҳои якдилӣ ва эътирофи ягонагиро гуногуншаклӣ асос ёфтааст, ба даст оварда шавад.

Диссертант, таъкид менамояд, ки барои дарки ҳаматарафаи моҳияти масъалаи амалҳои муштараки этникӣ-фарҳангӣ – чунин зухуроте, ки байни гурӯҳҳои этникии дар кишварҳои Осиёи Марказӣ умр ба сар мебаранд, сурат мегирад, давраҳои муайяни муносибатҳои байниэтникӣ ва мафҳуми «сарҳади этникӣ» мавқеи муҳим дорад. Сарҳади этникӣ на ба маънои маъмули истифодаи ин мафҳум (вусъати ҳудудҳои давлат), балки чун пайомади субъективӣ дар доираи муносибатҳои байниэтникӣ даркшаванда фаҳмида мешавад. Дар бораи сарҳад ба маънои этникӣ – фарҳангӣ дар адабиёти илмии даврони шуравӣ П.И. Кушнер ва М. М. Бахтин таҳқиқот анҷом додаанд. Дар илми ҷаҳонӣ он бо наشري асари Ф. Барт, ки сарҳади этниро дар робита бо қавмият баррасӣ мекунад, маъмултар гашт. Сарҳади этникӣ гурӯҳро муайян намуда, ба ҳамон тавсифоти фарҳангӣ аҳамияти асосӣ медиҳад, ки он навъи муносибатҳои гурӯҳро муайян менамояд (дисс. с.178-179).

Ба ақидаи муаллиф, амали муштараки этникӣ-фарҳангӣ дар давлати миллӣ тавассути воҳидҳои иҷтимоӣ – сохторӣ чун оила, мактаб, ВАО ва ғайра, ки дар маҷмуъ шаклҳои иҷтимоии ниҳодинамудаи иртиботиро ташкил медиҳанд, рӯй медиҳад. Амали муштараки ҳолисонаи этникӣ – фарҳангӣ дар ин воҳидҳо аз омилҳои зиёде вобастааст. Дар соҳаи ғайрирасмӣ, пеш аз ҳама, оилавӣ нишондодҳои лоқайдӣ ба амали муштараки этникӣ-фарҳангӣ дар навбати аввал аз анъанаҳо, таҷрибаи ҳамзистии тӯлонӣ дар каламрави умумӣ вобастаанд.

Диссертант ба хулосае омадааст, ки яке аз шаклҳои зуҳури амали муштараки иҷтимоӣ ҳамчун амали муштараки этникию фарҳангӣ барои вусъати ҳисси ҳамдигарфаҳмии мардумони минтақа нақши муҳимро иҷро менамояд. Ҳар қадар ин падида вусъат дошта бошад, ҳамон қадар сарҳадҳои тавассути тасаввуроти зеҳнӣ миёни муоширати қавмҳо бавучудоянда камтар мешавад. Афзоиши сарҳадҳои этникӣ муоширати одамони ба қавмҳои гуногун мансуббударо душвор мегардонад, ки ин таъсири худро ба ваҳдати сатҳи болотар расиданашонро дар доираи давлати миллӣ душвортар месозад.

Барои ҷомеаи тоҷик мавҷудияти таҷрибаи давомноки ҳамзистии осоишта бо қавмҳои гуногун, имконияти бидуни мушкилӣ эҷод намудани фазои ҳамдигарфаҳмиро дар шароити имрӯза фароҳам оварда, гурӯҳҳои субэтникии (ақаллияти қавмӣ)-и дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сукунатдошта, бинобар мавҷудияти ҳамзистии тӯлонии таърихӣ ва таҷрибаи фаъолияти муштараки хоҷагидорӣ дар шароити мусоиди ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ қарор доранд, хулоса менамояд, диссертант.

Боби сеюми рисола «Масъалаҳои амалии таъмини зисти мусолиҳатомези қавмӣ дар шароити ташаққули давлатҳои миллӣ» унвонгузорӣ карда шудааст. Диссертант Пиров А.К. дар ин боби диссертатсияи худ бозтоби заминаҳои иҷтимоии таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези этникӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ, нақши анъанаҳои миллӣ дар ташаққули ҳамзистии мусолиҳатомези хавмӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ, тамоюлоти бо манфиатҳои сиёсӣ омехтани ҳисси худогоҳии қавмӣ дар ҷаҳони муосир, ҷойгоҳи таҳкими эътимоди байниқавмӣ дар таъмини суботи ҷамъиятии кишварҳои Осиёи Марказиро мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Диссертант, дар ин боби диссертатсия таъкид менамояд, ки дар ҷомеаи тоҷикон дар даврони пеш аз истиқлол амалияи ба амалҳои муштарак иҷтимоӣ воридсозии арзишҳои хос ба мафкураи ҳоким татбиқ мегардид. Дар баробари ҷанбаҳои манфию маҳдудгароёна доштани таҷрибаи мазкур дар пешрафти ҳаёти ҷамъиятии кишварамон марбут ба вақту макони мушаххаси таърихӣ нақши муҳимро иҷро намуд. Масъалаи таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези аъзоёни ҷомеа, новобаста аз танаввуъи арзишию вобастагҳои иҷтимоию сиёсӣ, яке аз шартҳои зуҳуру мавҷудияти давлатҳои миллӣ ба шумор меравад. Яке аз сабабҳои амали фаъолонаи давлатҳои миллӣ дар ин самт аз ҳамин шартҳои зикршуда бармеояд ва дар ҳар як марҳалаи рушди таърихӣ онҳо кӯшиш менамоянд, ки дарҳури талаботу манфиатҳои навзӯхур диду шеваи барҳӯрдашонро бо ин масъала низ тағйиру такмил диҳанд. То чи андоза онҳо дар татбиқи ин ҳадафҳо муваффақ мешаванд ин, пеш аз ҳама, аз маҷмуи олоту фишангҳои ба қор мегирифташон бештар вобастагӣ дорад. Маҳз дар ҳамин муносибат равиши барҳӯрди давлатҳои миллӣ ба масъалаи таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези аъзоёни ҷомеа аз ҳамдигар фарқ мекунад ва ин зарурати таҳқиқи ин мавзӯро пайваста мубрам месозад (дисс. с. 227). Ба андешаи муаллиф, нақшаи қолабии барои ҳамаи давраи замони яқхела муносиби роҳи дарёфти ҳалли таъмини ҳамзистии мусолиҳатомези аъзоёни ҷомеа вучуд надорад ва он мунтазам дар заминаи таҳлилу омӯзишҳо мукаммалу муносибтар амалӣ гардонида мешавад. Ин тадбирҳо барои заминаи ниҳодишавии фаъолиятҳои аъзоёни ҷомеа мусоидат намуда, эътимодро байни гурӯҳҳои этникии сокинони кишвар мустаҳкам менамоянд.

Таъкид шудааст, ки раванди ҷаҳонишавӣ, ки пайваста ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи муосир таъсир мерасонад, наметавонад чунин масъалаҳои муҳим – ҳифзи анъанаҳои миллӣ, фарҳангҳои алоҳида ва арзишҳои муайяни ҷаҳони муосирро дар қанор гузорад.

Бино ба таъкиди муҳаққиқ ба даст овардани истиқлоли сиёсӣ ба мо имкон фароҳам овард, ки ба рушди фарҳанги миллӣ, ҳифзу эҳёи мероси

маънавии ниёгонамон мусоидат намоем ва дар ҳамин замина асолати фарҳангии худро нигоҳ дорем. Бозгӯи равшани самараи ин тадбирҳо дастовардҳои ифтихорӣ ҳастанд, ки мо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии мамлакат ба даст овардаем. Кушода шудани чандин каналҳои нави телевизионию радио, бо техникаҳои рақамӣ таҷҳизонидани онҳо, бунёди бинои нави Китобхонаи миллий ... ва ғ. ба шумор мераванд (дисс. с. 254).

Анъанаҳо падидаҳои мураккаби ҳаёти маънавии ҷомеа буда, дар баробари устувору камтағйирёбанда буданашон, инчунин вобаста ба шароитҳои муайяни таърихӣ қудрати иҷроӣ вазифаҳои ба руҳи ҳамон замон муносибро доранд. Аз ин ҷиҳат, низомҳои иҷтимоӣ барои таъмини суботи худ аз чунин қудрати анъанаҳо васеъ истифода мебаранд.

Аз хулосаҳои диссертант бармеояд, ки аввалан, дар фарҳанги маънавии қавму миллатҳои гуногун анъанаҳои вучуд доранд, ки хусусияти муносибатҳои онҳоро бо дигар мардумон инъикос менамоянд. Муҳтавои ин анъанаҳо дар баробари ҷанбаи мусбат, инчунин ҷанбаҳои манфиро низ аз ҳислату рафтори дигарон дар бар мегиранд, ки аксар маврид онҳо ба сифати ҷароғи раҳнамои ташаккули муносибатҳои байниҳамдигарии қавму миллатҳо мешаванд. Вобаста ба ин анъанаҳо, ҳисси ҳамзистии мусолиҳатомези байниқавмӣ ташаккул меёбад.

Сониян, анъанаҳои миллии тоҷикон дар муҳити иҷтимоие ташаккул ёфтаанд, ки дар он миллату қавмҳои гуногун ҳамеша бо ҳам иртибот доштанд. Зимни чунин бархӯрду робитаҳо анъанаҳои ташаккул ёфтаанд, ки ҳамзистии байниҳамдигарии онҳоро аз бисёр ҷиҳат имконпазир гардониданд. Ин анъанаҳо имрӯзҳо низ роиҷанд ва ҷомеа барои ҳифзу ба мерос гузоштани онҳо сайёму талош меварзад. Чунин ибтикор наслҳои гуногунро ба якдигар мепайвандад ва боиси баҳрабардории дигарон, аз ҷумла тавассути ҷаҳонгардӣ (сайёҳӣ), аз ин мероси гаронарзиш мегардад.

Диссертант қайд менамояд, ки новобаста аз он ки бештари давлатҳои муосир давраи шиддати ихтилофи байниэтникиро пушти сар намудаанд, вале ҳамоно барои идоракунии муносиби ин равандҳо зарурати ҷустуҷӯи роҳҳои мутобиқсозии амалҳои муштараки умумиятҳои қавмӣ боқӣ мемонад. Зеро дар ин самт баъзе мушкилот ҳанӯз ҳам ҳалли пурраи худро наёфтанд ва зуҳури онҳо бо мурури рушди ҷомеаҳо ба шакли дигар мегузаранд. Аксаран онҳо аз шаклҳои маъмулии эҳсосии худ ба тартиби оқилонаю бошууроноӣ истифодаи фишангҳои иҷтимоӣ ҳуқуқӣ таъя намуданро афзалият медиҳанд. Дар чунин парадигмаҳо ифода ёфтани ҷустуҷӯи роҳҳои мутобиқсозии амалҳои муштараки умумиятҳои қавмӣ барои муътадил нигоҳ доштани фазои

муоширати байниқавмӣ дар шароити имрӯза ба таври мусбат мусоидат менамояд (дисс. с. 255-256).

Хувияти чандсатҳӣ нишон медиҳад, ки одамон дар инзиво аз якдигар вучуд надоранд, балки робитаю муносибатҳои хеле зиёд онҳоро бо ҳамдигар мепайвандад. Ин робитаю муносибатҳо вобаста ба сатҳҳои гуногуни наздикшавии одамон шаклҳои муносиби хувияти онҳоро ташаккул медиҳанд. Яке аз омилҳои муҳими ташаккулёбии чунин хувияти шахс таъсири воқеияти ҳаёт аст, ки инсон дар он фаъолият менамояд. Ҳар қадар фаъолнокию манфиати шахс ҷойгоҳи худро дар ҳаёти ҷомеа пайдо карда бошад, ҳамон қадар хувияти касбқардаи ӯ бидуни мушкilotи зиёд вориди фазои амалҳои муштараки ҳамон ҷомеа мегардад. Дар акси ҳол зиддиятҳои ҷойдошта боиси афзоиши шиддати муносибатҳои гуногунҷанба гардида, барои таъмини суботи ҷомеа мусоидат намекунад.

Таҳкими эътимоди байниқавмӣ дар таъмини суботи ҷамъиятии кишварҳои Осиёи Марказӣ муҳим арзёбӣ гардидааст. Бар мабной пажӯҳиши анҷомдода, муҳаққиқ қайд мекунад, ки эътимоди қавмиро дар ҷомеа метавон дар заминаи сиёсати умумии дохилии кишвар бо риояи эҳтиром ба ҳуқуқи озодиҳои сокинон новобаста аз мансубияти иҷтимоияшон муваффақона роҳандозӣ намуд.

Дар шароити давлати бисёрэтникӣ ҳамзистии мусолиҳатомези намояндагони умумиятҳои этникӣ, дӯстӣ ва ваҳдати онҳо ба рӯкнҳои одилонаю демократии рушди ҷомеа, ки масъалаи асосӣ дар он масъалаи ҳокимият, иштироки ақаллиятҳои миллӣ дар идоракунии ҷомеа мебошад.

Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд қафилӣ ҳаёти осоиштаи ҳам аксарият ва ҳам ақаллиятҳои миллӣ гардида, барои таъсири созмонҳои ақаллиятҳои миллӣ мусоидат менамояд, то ки онҳо дар амал ҳуқуқи манфиатҳои худро дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ татбиқ намоянд. Бо итминон метавон гуфт, ки рушди муносибатҳои миллӣ дар Тоҷикистон, пеш аз ҳама, аз дараҷаи рушди муносибатҳо ва ҳамбастагҳои байни ақаллиятҳои миллии муқими кишвар, ҷойгоҳ ва мавқеи онҳо дар ҳаёти сиёсии ҷамъият вобаста аст.

Таҳлили воқеияти ҷомеаи тоҷикистонӣ нишон медиҳад, ки вазифаҳои асосии сиёсати миллии Тоҷикистон бояд ин имконияти таъмини ба амал баровардан ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои асосии намояндагони тамоми гурӯҳҳои этникӣ ва ақаллиятҳо дар соҳаҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ мебошад, ки ба қадри имкон механизмҳои дастгирии давлатиро дар назар доранд.

Хулосаи диссертатсия аз ду қисмат «Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия» ва «Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо» иборат

мебошад. Хулосаи умумии рисола низ ба ҳамон равиши муҳаққиқонае, ки дар саросари таҳқиқ ба мушоҳида мерасад, навишта шуда, зубдаи андешаҳои муаллифи рисоларо фарогир аст.

Диссертатсия бо риояи меъёрҳои баҳси илмӣ, назари мутақили муаллиф, қорбурди эътимодбахши сарчашмаҳои илмию фалсафӣ навишта шуда, аз зуҳури як рисолаи ҷомеи муътамад ва сомон ёфтани як мавзӯи таҳқиқӣ дар фалсафаи иҷтимоӣ дарак медиҳад.

Дар баробари дастовардҳо дар диссертатсия баъзе камбудихои ҷузъӣ низ ба мушоҳида мерасанд, ки ислоҳи онҳо боиси тамомияти хусни таҳқиқ хоҳад буд:

1. Дар рисола ҷанбаҳои манфии гуногунтаркибии сатҳи хувияти мардуми тоҷик дар ҳавзаҳои гуногуни сиёсии минтақа аз нигоҳи таърихӣ камтар аҳамият дода шудааст. Зеро чунин ҳолати гуногунтаркибии сатҳи хувияти мардуми тоҷик дар ҳавзаҳои гуногуни сиёсии минтақа бештари маврид ба манфиати онҳо наанҷомидааст.

2. Агар дар рисола муаллиф ба шарҳу тавзеҳи моҳияти «хувияти шаҳрвандӣ» низ тавачҷуҳи муфассал зоҳир менамуд пас дарки моҳияти масъалаи хувияти чандсатҳӣ барои доираи васеъ равшантар мегашт.

3. Муаллиф масъалаи дар давраи ҷаҳонишавии нав ҷӣ гуна оқибат доштани тамоюли хувияти чандсатҳиро агар муфассалтар баён менамуд, пас арзиши рисола бештар мегашт.

Камбудихои зикршуда арзиши диссертатсияро коҳиш намедиҳанд ва ислоҳи онҳо низ вақти зиёд такозо намекунад. Диссертатсияи Пиров Аламшо Каримович дар мавзӯи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) бо ихтисоси илмии интиҳобнамудаи муаллиф мувофиқат менамояд. Мавзӯи диссертатсия ва мазмуну муҳтавои он ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқӣ, ки дар шиносномаи ихтисоси илмии 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) таъйин шудаанд, комилан мувофиқат мекунад.

Хулоса, диссертатсияи Пиров Аламшо Каримович дар мавзӯи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфарҳангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) кори илмӣ-таҳқиқии анҷомёфта ба ҳисоб меравад. Автореферати диссертатсия, гузоришҳои илмӣ ва мақолаҳои ба ҷоп расонидаи Пиров А.К. муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос намуда, аз лаёқати баланди илмии доктараби дараҷаи илмӣ гувоҳӣ медиҳанд.

Диссертатсияи Пиров Аламшо Каримович дар мавзуи «Хувияти чандсатҳӣ ва хусусиятҳои ташаккули он дар фазои бисёрфархангӣ (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дараҷаи илмии доктори илми фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Доктори илмҳои фалсафа,
дотсенти кафедраи таърихи фалсафа ва
фалсафаи иҷтимоии факултети фалсафаи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

 Муминов А. И.

Имзои Муминов А.И.-ро тасдиқ мекунам:

Сардори раёсати кадрҳо ва
корҳои махсуси ДМТ

Тавқиев Э.

Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, ноҳияи Сино,
кӯчаи С.Аюбӣ, хонаи 106/1.
Тел.: (+992) 903200461

«06» 09 2022 с.